

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2017

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2017

opdatering
Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2017

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2018

Redaktion: Christian Ringskou og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Forsidefoto: Niels A. Hansen

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet
ved de enkelte fotos og illustrationer tilhører
billedmaterialet i denne bog Vardemuseerne,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, Danmarks Højdemodel og
ortofotos: ©Geodatastyrelsen

Skrift: Myriad Pro

Papir: MultiArt Silk 130g

Omslag: 1/s 250g

Tryk: Strandbygaard Grafisk A/S, Skjern

ISBN 978-87-89834-97-9

ISSN 1903-9581

Kære Læser!

Velkommen til årets opdatering. Det er ottende gang Varde-museerne og Ringkøbing-Skjern Museum udsender en fælles årbog, der beskriver noget af alt det, der sker på museumsområdet i de to kommuner.

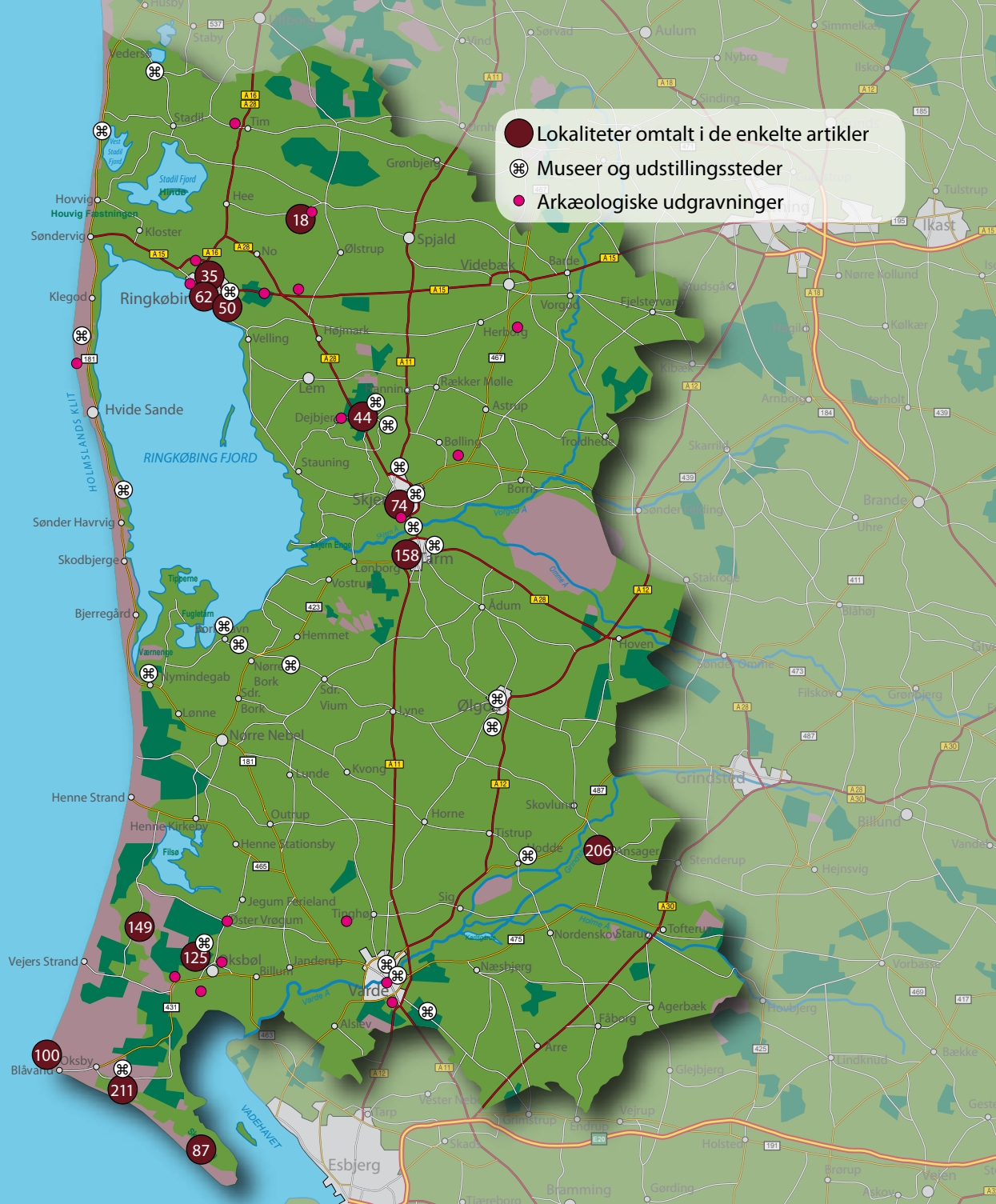
Og som altid er årbogens indhold blandet. Denne gang er der en hel stribe artikler, der er resultatet af 20 antropologistuderendes feltarbejde i maj måned 2017 omkring Hvide Sande. Der er fine portrætter af Skjerns "Kornelius Blisand", Christian Hansen og Vestjyllands "Rembrandt", Christen Lyngbo. Der er artikler om museernes formidling både i landskabet og inde på museerne. Der er artikler om to forskellige flygtningelejre fra tiden

efter Anden Verdenskrig og vi fortsætter byvandringen gennem Ringkøbings gader før og nu. Der er fokus på jernalderens spader og deres rette brug og en artikel om alternativ medicin for hundrede år siden – som nu giver vore dygtige detektorfolk fund fra marken. Og så er der som i de tidligere årgange beretninger fra museumsforeningerne om deres aktiviteter og en oversigtsartikel om årets arkæologiske udgravninger.

Som altid kommer vi langt omkring – selvom vi holder os inden for de to kommuners grænser. Men der er meget historie her i Vestjylland. Og vi bliver ved med at finde nyt om den.

God læselyst

Kim Clausen og Claus Kjeld Jensen

Indhold

- 6** Museumsforeningernes årsberetninger
- 16** Årets gang i ArkVest
Af Lene B. Frandsen & Poul K. Jørgensen
- 18** Lyngsmose Nord
Af Palle Eriksen, Torben Egeberg & Per Ole Rindel
- 24** Huller i jorden
Af Henriette Lyngstrøm
- 35** Ringkøbings middelalderlige byprivilegier
Af Anders Bøgh
- 44** Rakkerpakket i Ringkøbing Amt
Af Caroline Larsen
- 50** Fra Torvet til havnen
Af Christian Ringskou
- 62** "Ja, saadan kan man jo blive ved at mindes"
Af Helen Borg
- 74** Købmand Christian Fabricius Hansen
Af Christian Ringskou
- 87** Fra Strøget til Skallingen
Af Daniel Henschen
- 96** Volta, Galvani, strøm i døde frøer
og en kvaksalver fra Frederiksberg
Af Lars Chr. Bentsen
- 100** Blandt sovjetiske krigsfanger
og flygtninge i Blåvandlejren
Af Harald H. Jepsen
- 125** At skabe orden i kaos
Af John V. Jensen
- 149** Forsvinde fra mands minde
Af John V. Jensen
- 158** Tarm Stole- og Møbelfabrik i over 100 år
Af Christian Lind Thomsen
- 169** På feltøvelse i Naturens Rige
Af Bodil Selmer, Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet
- 203** Naturens Rige
Af Lisbeth Lunde Lauridsen
- 206** Genstande på et museum
Af Holger Grumme Nielsen
- 211** Punktum, punktum, komma, streg
Af Pernille Ø. Sørensen & Anja Høegh
- 218** Årets udgravninger
Af arkæologerne i ArkVest
- 238** Tidstavle
- 239** Retteblad

Forsvinde fra mands minde

– hvordan sikrer vi det unikke kulturlandskab i "Eventyrets Land"?

Af John V. Jensen

Den 7. april 1970 forlod Lydik Andreas Lehnemann som den sidste sin gård i Børsmose. Ordensmagten og kongens foged var kaldt til hjælp for endelig at afslutte sagen om Forsvarets ekspropriation af "Eventyrets Land". Det var nederlagets stund – for Lehnemann personligt, men også for mange andre beboere i området fra Kærgård, Børsmose, Grærup og Vejers, der også havde måttet opgive deres ejendomme som følge af statens og Forsvarets intervention. Aktionen i Børsmose var kulminationen på en flerårig forgæves kamp mod den statslige ekspropriation af arealet til militært øvelsesområde. Kampen om "Eventyrets Land" var tabt. Beboerne fik ganske vist en god erstatning, og området, og ikke mindst naturen, er i kraft af Forsvarets tilstedeværelse i dag tilgængeligt for offentligheden og turisterne på en måde, som næppe ville have været tilfældet, hvis områdets mindre gårde og husmandssteder var blevet udstykket til eksempelvis sommerhuse.¹

Historien om de militære ekspropriationer er i disse år ved at forsvinde fra mands minde. De direkte berørte bliver færre og færre, og i løbet af en kort årrække vil der slet ingen være til at minde Forsvaret eller os andre om, at

Flaget var på halv, og Andreas Lehnemann måtte erkende, at kampen mod staten var tabt. Det handlede om nationale interesser, magt og penge, men også om følelser for stedet og landskabet. Efterfølgende blev det aftalt, at de forladte huse skulle forsynes med svære vandfaste krydsfinerplader, der påmaledes sorte ruder og karme med farve som hidtil, således at husene kunne fremtræde som tidligere. Foto: Privateje.

området faktisk betyder noget, at dette engang var et sted, hvor folk levede, arbejdede og døde. Der er gået 50 år, og stedet forandrer sig hastigt i disse år.

Vi skal derfor have gjort os klart, hvad vi vil med dette sted i Varde Kommune. "Eventyrets Land", som Andreas Lehnemann døbte området med inspiration fra digteren Thomas Lange, er unikt i hele Danmark. Området har et kultur- og landskabshistorisk potentiale for både turisme og natur. Altså hvis vi vil noget med det.

Historien om Andreas Lehnemann og de andre, som tabte kampen for at beholde, hvad der for nogle var et livsværk, handlede om magt og penge, men det handlede i høj grad også om følelser for stedet og for landskabet. Derfor var det af stor betydning for de eksproprierede, men også for de daværende amter, Ringkøbing og Ribe, at der blev indgået en aftale omkring områdets udseende, så Forsvaret i respekt for områdets tidligere beboere og af hensyn til landskab og natur skulle sørge for, at området ikke kom til at ligne en slagmark, men fortsat så beboet ud.

Dette "håndslag" har Forsvaret gennem alle årene stort set respekteret. De forladte huse blev skoddet til og vinduer malet på. Husene står som tomme skaller og bliver nødtørftigt holdt ved lige, og sådan skal det være, for husene er af stor betydning for landskabet og historiefortællingen i de pågældende områder. De fremkalder undren og tilfører

Grærup mejeri inden ekspropriationen. Mejeriet var en af områdets mest karakteristiske bygninger, men er nu forsvundet. I dag markerer et højt stålør den gamle skorsten. Foto: Frode Jensen.

området en mystik ved blot at stå som rester og antyde noget, som var. En spøgelsesby, der gør indtryk på de mange tusind turister, der hvert år passerer gennem området.

Således at husene fremtræder som tidligere

Ved afslutningen på de militære ekspropriationer kunne man den 26. august 1969 i Vestkysten læse, at

Forsvarets bygningstjeneste i Kolding og Fredningsplansudvalget for Ribe og Ringkøbing Amter forhandler for tiden om, hvordan det eksproprierede område ved Oksbøl skal tage sig ud efter beboernes udrykning til fordel for militære køretøjer m.m. Det sker i bestræbelserne på at få området til at se beboet ud – på trods af det modsatte. En del af de bedste bygninger skal blive stående i området, mens de dårlige skal rives ned og fjernes. En del ejendomme er i den sidste tid blevet skoddet til, og der er malet vinduer på skodderne. Vi gør et stort stykke arbejde for at gøre området pænt. Derfor skal de dårlige bygninger væk, siger oberstløjtnant Ole Hansen, Forsvarets Bygningstjeneste i Kolding.²

Udtalelsen er betydningsfuld, fordi Ole Hansen fra Forsvarets Bygningstjeneste var Forsvarets ansvarlige i sagen, og det

Den 26. august 1969 kunne avisen Vestkysten fortælle, at det eksproprierede område fortsat skulle se beboet ud.

var ham, der havde dialogen med bl.a. Ribe Amts fredningsplansudvalg, der på dette tidspunkt var gået ind i sagen.

Mange af de berørte åndede formentlig lettet op ved udsigten til, at området ikke, som modstanderne havde frygtet, ville komme til at ligne en slagmark med styrtbombere og kanoner. Ekspropriationerne havde været en svær proces, og det var efterfølgende også i Forsvarets interesse at indgå en fredsftale og vise de skadelidte respekt.

Det stod at læse i avisen, men noget juridisk dokument synes der desværre aldrig at være blevet udfærdiget, og en eftersøgning på Rigsarkivet i Viborg gav ikke noget resultat. Dog dukkede et gulnet stykke papir op af arkivkasserne. Det drejer sig om et internt dokument med fornævnte Ole Hansens underskrift, sendt fra Forsvarets Bygningstjeneste i Kolding den 19. august 1969 til Fredningsplansudvalget for Ribe og Ringkøbing Amter. I skrivelsen forklarer Ole Hansen, at det var nødvendigt på grund af ødelæggelser og nogle bygningers uheldige placering i landskabet at nedbryde ni af de 31 registrerede bygninger. Derudover

Kærgård. "Blochsgård" den gamle klitplantørgård, blev også eksproprieret, men kom siden i Naturstyrelsens varetægt, og bygningen blev brugt gennem mange år, indtil den blev revet ned i 2017. Dermed forsvandt endnu en vigtig historie fra egnen. Foto: Frode Jensen.

anfører han: "På de bygninger, der bevares, er det nødvendigt at tilskodde vinduer og døre for at undgå yderligere vandalisme. Arbejdet er under udførelse og foretages med svære vandfaste krydsfinerplader, der påmales sorte ruder og karme med farve som hidtil, således at husene fremtræder som tidligere".³ Dette brev fra Forsvaret til Fredningsplansudvalget synes at være det nærmeste, vi kommer en aftale.

I brevet nævnes forbigående "31 registrerede bygninger". Men hvilke bygninger tænkte oberstløjtnanten på? Ekspropriationerne drejede sig om mange flere bygninger, helt præcist 71 landbrugsejendomme, 38 parcelhuse og 38 sommerhuse.⁴ En fortegnelse/liste over de registrerede bygninger findes i et hæfte udgivet i 1970 af Fonden for Bygnings- og Landskabskultur, udarbejdet af fhv. professor og arkitekt og kongelig bygningsinspektør Kaj Gottlob (1887-1976). Hæftet bærer titlen: *Vestkysten: Lønne – Henne – Ål – Oksby – Ho sogne: bygningskulturelle værdier af bebyggelse og bygninger* og indeholder beskrivelser og små sort-hvide billeder af de registrerede bygninger. Studerer man udvalget nærmere, opdager man snart, at de bygninger, som den kongelige bygningsinspektør var interesseret i, var klassiske repræsentanter for den ældre vestjyske bygningskultur, dvs. områdets gårde fra især sidste halvdel af 1800-tallet og ældre. Det kunne fx dreje sig om "Blochsgård", den gamle klitplantørgård i Kærgård. "Blochsgård" kom efter ekspropriationernes afslutning til at ligge på Naturstyrelsens jord, hvor den blev brugt til forskellige formål gennem mange år, indtil begyndelsen af 2017, hvor den blev vurderet nedrivningsmoden og fjernet fra jordens overflade. De fleste af gårdene i Gottlobs registrant er hvidkalkede bygninger med halvvalm og stråtag. Det var huse og gårde som dengang, i kraft af deres alder var sjældne, og som på længere sigt ville være true, hvis ikke der blev gjort opmærksom på, at der her var en særlig sydvestjysk kulturarv. De pågældende 31 huse, som Ole Hansen refererede til, var de huse, der var i konflikt med Gottlobs registreringer. Som det fremgår af

Grærup. Købmand Clemmesens forretning i Grærup ligger stadig i landskabet og minder os om det liv, som engang levedes her. Selvom mejeriet er væk, må Grærup alligevel anses for at have det bedst bevarede kulturmiljø i det eksproprierede område. Foto: Frode Jensen.

Ole Hansens brev, var den kongelige bygningsinspektørs udpegning dog ikke mere hellig end, at Forsvaret allerede i 1969 havde set sig nødsaget til at nedbryde ni af de udpegede gårde, mens yderligere otte huse var anført under kategorien "nedbrydes senere", mens de resterende 17 er anført i kategorien "påregnes bevaret fremover".⁵ En del af de 17 registrerede bygninger findes stadig, dog ikke alle, hvilket en optælling i løbet af 2018 vil kortlægge.

De tomme huse og gårde havde dengang heller ikke fredningsmyndighedernes bevågenhed, eller i hvert fald var interessen for dem beskeden. Fredningsdommer Poul Buch (1915-2005) fra Varde var som formand for Fredningsplansudvalget stærkt engageret i sagen, men læser man de publikationer i form af rapporter og lignende, som dengang blev udarbejdet, ikke mindst *Generel Landskabsplan for Ribe Amt* (udgivet 1970), er det udelukkende områdets natur, det drejer sig om. Interessen for kulturhistorien og de eksproprierede bygninger glimrer ved sit fravær.⁶

I skrivende stund er der ikke noget fuldt overblik over, hvor mange af disse 31 bygninger der er tilbage. Det er

formentlig højst en tredjedel, men det vil blive undersøgt i løbet af foråret 2018.

Noget tyder dog på, at Forsvaret gennem årene har skævet til Gottlobs udpegninger og har respekteret en del af disse huses særpræg fx ved at bibeholde stråtag og halvvalm, hvorimod man på mange af de nyere huse har fjernet tegltagene og erstattet dem med trapeztage af stål. Selvom der gennem årene er fjernet ganske mange huse, både nyere og ældre, ligger der stadig en del af de karakteristiske gårde og husmandssteder i landskabet, omend oftest i amputeret form, dvs. udlængerne er væk, mens alene stuehuset står tilbage.

En tidslomme i Sydvestjylland

De militære ekspropriationer forandrede området. Det blev et stykke Danmark fikseret omkring 1970 – ikke som et frilandsmuseum ganske vist, men som et yderst aktivt militært areal. Områdets betydning er kun blevet større i de mellemliggende år, idet de forladte huse, gamle som

Børsmose. I forgrunden Niels Andreas Sørensens ejendom og dernæst Svend Aage Nielsens lille hus. I baggrunden ses den nu nedrevne strandfogedgård i Børsmose. Foto: Frode Jensen.

Grærup. Peder Jacobsens gård i Grærup. Bygningen findes i Kaj Gottlobs registrant, og ligger der stadig, som et godt eksempel på, at Forsvaret har taget sit ansvar for området alvorligt. Foto: Frode Jensen.

nyere, er blevet et for Danmark helt usædvanligt og unikt landskab ved at ligne en mellemting mellem en filmkulisse og en spøgelsesby. Et særpræget landområde, der bruges af militæret, men som også hvert år passerer af tusindvis af turister, der får sig en ekstra oplevelse, og måske endda en anledning til undren over denne kongerigets sære krog.

Det er et halvt århundrede siden, Kaj Gottlob kørte rundt i området og så på sydvestjysk bygningskultur. Gottlob var interesseret i de ældre sjældne huse, mens han ikke interesserede sig for gårde og stuehuse fra 1900-tallet. Disse nyere huse fra Bedre Byggeskiksperioden, dvs. typiske muremesterhuse opført i røde sten med 45 graders saddeltag i tegl, var og er stadig et meget almindeligt syn i den danske bygningskultur. Der var masser af den slags huse over det ganske land, og specielt sydvestjyske er de heller ikke, så skulle der forsvinde nogle af dem, var det ikke noget, man i midten af 1960'erne så med bekymring på. De krævede ingen særlig bevågenhed, de var relativt nye og solide og ville kunne stå længe.

Det er uvist, hvor meget Kaj Gottlob i forbindelse med udpegningen har vidst om de militære ekspropriationer.

Han har næppe heller været fuldt bevidst om, at det militære område med tiden ville skabe en tidslomme, og at det ville være den samlede mængde af huse, altså helheden og strukturen, der ville være interessant snarere end enkeltstående bygninger.

Tiden sætter sine spor. I løbet af de forgangne 50 år er der allerede forsvundet mange bygninger, ikke mindst lade- og staldbygninger, men også hele gårde og bygninger forsvinder fortsat. Derfor kan man godt blive bekymret for, hvor længe de forladte og tilskoddede huse vil være i det militære område. Forsvarets prioriteringer og vel også økonomi, samt at husene bliver ældre og stadig mere slidte som følge af brug og et måske lidt for nødtørftigt vedligehold betyder, at man må se med en vis bekymring på områdets fremtidige udvikling.

Karakteristisk er det, at når et hus eller en gård er væk, er der ikke spor tilbage. Kun et par forpjuskede nåletræer eller ved forårstid en enlig påskelilje afslører, at der engang

Grærup. En cykel ses parkeret op ad Christian Christensens gamle ejendom. I dag er husets vinduer tilmurede, men desværre uden de karakteristiske påmalede vinduer. Gården er et eksempel på et af Bedre Byggeskik-husene i det eksproprierede område, som ikke interesserede kgl. bygningsinspektør Gottlob i 1960'erne. I dag ser vi måske anderledes på det. Foto: Frode Jensen.

var noget. Den løbende udtynding af huse er så effektiv, at man kan blive i tvivl om, hvorvidt der nu også lå et hus her for to måneder siden.

Som museumsmand ved jeg, at ikke alt hverken kan eller skal bevares, og at det er Forsvarets område og arbejdsplads, som de naturligvis skal have lov til at bruge. Jeg er også udmærket klar over, at det handler om budgetter, der skal hænge sammen, og altså i sidste ende penge. Jeg er heller ikke blind for, at de eksproprierede bygninger, der står som tomme skaller, befinder sig langt nede på listen i forhold til andre af Forsvarets historiske bygninger, der bruges til boliger eller kontorer, fx Nyboder eller Kastellet. Det er klart nok. Det er ikke et frilandsmuseum, vi ønsker.

Pointen er blot at gøre opmærksom på, at med dette landskab og dets kulturhistorie har vi noget særligt i Danmark, noget, som de mange, der færdes i området, måske slet ikke forestiller sig kan forsvinde; men det kan det. Og sker dét, vil området forvandles til et helt ordinært

steppeagtigt landskab. Det eksproprierede område vil stadig være smukt og godt at færdes i, men vidnesbyrdene om dets særlige historie vil være væk. Historien om de mennesker, der opdyrkede de sandede jorder og skabte en beskedent tilværelse her, vil forsvinde. Det samme vil historien om ekspropriationen, og området vil miste sit særpræg.

Ekspropriationshistorien vil snart være ude af mands minde; men skylder vi ikke hinanden at minde os selv om, at det i sin tid blev aftalt mellem de amtslige fredningsplansudvalg og Forsvaret, at området fortsat skulle se beboet ud af hensyn til landskabet og af hensyn til historiefortællingen og områdets mange forbipasserende? Det skal ikke bare være af nostalgiske grunde, men også for at fastholde noget for egnen særegent og skabe en identitet i området, som bl.a. kan bruges i markedsføringen af kommunen på linje med vores strande, vores natur, vores museer osv. Lad os se de tilbageværende eksproprierede gårde og huse i Vejers, Børsmose, Grærup og Kærgård som

Grærup. Jens Jacobsens stuehus før og nu er godt et eksempel på, at Forsvaret vedligeholder bygningerne. Stråtaget er erstattet af tagplader, men det er lavet pænt og vil sikre bygningen lang tid fremover. Til gengæld halter det med den nye gavlfarve, som lidt rød maling ville pynte på. Det samme gælder for de tilmurede vinduer, hvor påmalede vinduer ville få det hele til at se bedre ud. Forsvarets brug af bygningerne slider naturligvis på dem, men hvis husene er nogenlunde velholdte, vil der også være en tendens til, at brugerne passer bedre på dem. Foto: Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv (til venstre).

en ressource, som noget specielt og værdifuldt, som tilfældigvis og heldigvis findes her i Varde Kommunes baghave.

At alle husene en dag er væk, anser jeg i skrivende stund for det værst tænkelige scenarium, og så galt behøver det ikke at gå...

Lad os indlede en dialog...

I løbet af efteråret 2017 tog forhenværende sognepræst Egon Lausen, Grærup, og undertegnede initiativ til et møde for at få skabt en dialog om bygningernes fremtid. Mødet fandt sted den 30. november 2017 på rådhuset i Varde. For bordenden sad kommunaldirektør Mogens Pedersen. Derudover deltog chef for Kompetencecenter Skyde- og Øvelsesterræner Danmark – i denne sammenhæng kommandant i Oksbøllejren, oberstløjtnant Flemming Toft, samt chef for ejendomsmanagementsektionen, Philip Kruse-Winther, og Lars Skov Christensen fra Hærens Bygningstjeneste i Hjørring.

På mødet var der lejlighed til at ventilere den lokale bekymring for, at de eksproprierede bygninger i det militære øvelsesterræn ved Oksbøl ad åre vil blive afviklet som følge af manglende vedligehold. Derfor blev der givet eksempler på en række ejendomme, hvor bygningstilstanden er blevet ringere over de senere år.

Fra Forsvarets side blev det gjort klart, at det ikke er deres intention, at bygningerne skal forfalde, da flere af bygningerne har forskellige øvelsesmæssige formål. Dog betyder Forsvarets generelle økonomiske muligheder, at ikke alle bygninger bliver vedligeholdet lige godt, og at det primært er militært-faglige argumenter, der afgør, hvordan bygningerne vedligeholdes.

Der var forståelse for det økonomiske aspekt, men det blev indvendt, om ikke det ville være muligt med et nødvendigt vedligehold af bygningernes mure og tag for at minimere forfaldet, og at man fx rent æstetisk holdt fast i at påmale vinduer, når disse mures efter, så den karakteristiske illusionseffekt fortsat kan bibeholdes. Ligeledes af æstetiske

Vejers. Vejers Skole, hvor lærer Øhle udførte sin gerning, indtil skolen blev nedlagt og huset eksproprieret. Vejers Skole er et godt eksempel på, at de velholdte huse på afstand ser beboede ud og danner et landskab, der er unikt ikke bare lokalt, men nationalt.

årsager ville det være ønskeligt, at eksempelvis en nyopført gavlfarve får samme farve som resten af bygningen.

På mødet blev det aftalt, at Vardemuseerne i samarbejde med Egon Lausen udarbejder en liste over de bygninger, som man finder særligt bevaringsværdige, det være sig ud fra bygningens landskabsmæssige placering eller fortælleleværdi, dvs. historiske betydning. Tanken er, at denne liste fremover vil indgå i Forsvarets vurdering af, hvordan midlerne til bygningsvedligehold skal prioriteres. Fra Forsvarets side vil man også udarbejde en liste over, hvilke huse i øvelsesterrænet, der er adgang til under militære øvelser, og som derfor har et højere vedligeholdelsesniveau end de bygninger, der står som rene kulisser. Det blev desuden aftalt, at Varde Kommune fremover vil give Vardemuseerne besked, når der gives nedrivningstilladelse vedrørende bygninger i øvelsesterrænet. Det aftaltes videre, at Forsvarets repræsentanter vil oplyse andre dele af Forsvaret om, at der

Frode Jensen

Med bopæl i Kærgård var Frode Jensen (1926-2016) gennem 40 år skovløber og strandvagt. Det var i løbet af denne periode, han bl.a. fotograferede de eksproprierede gårde. Foto: Jørgen Vind.

Størstedelen af billederne i denne artikel stammer fra Frode Jensens lysbilledsamling. Frode Jensen var gennem mange år ved siden af sin profession som skovløber med bopæl i Kærgård Plantage en ivrig amatørfotograf. Sidst i 1960'erne tog han en række fotos af de senere eksproprierede gårde i Vejers, Grærup, Børsmose og Kærgård området. Denne fotosamling, som består af ca. 100 billeder, er i dag historisk interessant, dels fordi de militære ekspropriationer forandrede området helt, dels fordi det drejer sig om en serie billeder og ikke blot om tilfældige snapshots.

Frode Ove Jensen blev født i Grærup den 3. december 1926, som den ældste i en søskendeflok på ni. Han gik i skole i Børsmose til omkring 1940 og kom derefter ud at tjene. Efter besættelsesårene blev han indkaldt som soldat i Haderslev og var i den forbindelse udsendt med Den Danske Brigade til Jever i Tyskland. Senere arbejdede Frode Jensen på landet bl.a. i Vorbasse, hvor han mødte sin kone Anne Margrethe (f. Pedersen). Parret blev gift den 22. januar 1952 i Vorbasse. I 1955 købte parret gården Nørre Enge, der ligger tæt ved Filsø og Filsø Avlsgård. Omkring 1963-64 byggede parret et lille parcelhus lidt syd for Nørre Enge. Huset blev i øvrigt eksproprieret i forbindelse med militærets udvidelser, men igennem en byttehandel mellem Landbrugsministeriet og Forsvarsministeriet kom det til at ligge på førstnævntes jord, og Anne Margrethe og Frode Jensen og parrets fem

børn kunne blive boende i det, som nu var tjenestebolig indtil Frode Jensens pensionering i 1996. Erstatningen, der blev udbetalt ved ekspropriationen, blev investeret i et lille hus i Oksbøl, som gennem en årrække var lejet ud, indtil parret selv flyttede til Oksbøl.

Gennem mere end 40 år passede Frode Jensen arbejdet som skovløber og strandvagt ved Børsmose og var derudover formand for menighedsrådet i Børsmose Kirke, hvor han arbejdede tæt og godt sammen med daværende sognepræst Anne-Grethe Christensen. Gennem sit arbejde færdedes han hver dag i naturen. På et tidspunkt købte han et lille Olympus-kamera og begyndte at fotografere. Gennem årene opbyggede han en samling på mere end 2000 dias, der naturligvis rummer mange private billeder fra familielivet, men også en lang række fotografier, som i dag har stor lokalhistorisk interesse. På baggrund af denne samling holdt han på sine ældre dage foredrag om området og områdets historie, ikke mindst de militære ekspropriationer samt anlæggelsen af naturgasledningen fra Nordsøen. Samlingen er i løbet af 2017 blevet digitaliseret og overdraget til Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv. Frode Jensen døde den 19. august 2016 i Ølgod.

Grærup set fra syd. Til venstre ses Bakken Lauridsens ejendom, der indtil for to år siden endnu var trelænget; nu er kun stuehuset tilbage. Til højre ses Niels J. Pedersens hus. Fotoet er et af Frode Jensens mange billeder fra området. Foto: Frode Jensen.

er lokal kulturhistorisk interesse for, at bygningerne i øvelsестerrænet vedligeholdes bedst muligt.

Så vidt mødet. I den kommende tid vil vi fra museets side for det første undersøge, hvor stort sammenfald, der er mellem de bygninger, Forsvaret bruger, og de bygninger, som har højest kulturhistorisk og landskabsmæssig prioritet. I bedste fald vil det blot dreje sig om enkelte bygninger, som kræver skærpet bevågenhed. For det andet vil det i løbet af foråret blive undersøgt, hvorvidt det vil være muligt at udpege nogle kulturmiljøer på Forsvarets område. Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, der ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Det at udpege et eller flere kulturmiljøer i området betyder ikke, at bygningerne er sikrede, men dog at de kommer under større bevågenhed fra myndighedernes side på kommunalt såvel som på nationalt plan. Der er derfor lagt op til et samarbejde mellem Vardemuseerne, Varde Kommune, Forsvaret og Slots- og Kulturstyrelsen omkring området.

...når det forsvinder

Det er ofte sådan, at man først bliver rigtig opmærksom på betydningen af noget, når det forsvinder eller er i gang med det. Vardemuseerne engagerer sig i denne sag, fordi det militære område fra Kærgård i nord til Vejers og Blåvand i syd i netop disse år forandrer sig hurtigere end før, og huse forsvinder. Det har, som allerede anført, at gøre med, at de 50 år, der er gået, har sat deres spor på bygningerne, og at historien om det liv, der blev levet før ekspropriationerne, er ved at forsvinde fra mands minde. Det er en skam for området og dets landskabsmæssige og kulturhistoriske betydning. Det er også en skam for områdets mange besøgende, idet det militære øvelsesområde bliver en lille smule fattigere, hver gang et hus eller en gammel gård nedbrydes. At området er unikt og samtidig er et stykke Danmarkshistorie af national betydning, tror jeg, mange vil være enige i, og derfor skal vi også passe på det.

I løbet af foråret 2018 vil Vardemuseerne i samarbejde med Naturstyrelsen lave et formidlingsprojekt om områdets historie. Kender vi ikke historien, og hvis vi ikke fortæller den til hinanden, er den uden betydning – uden eksistens. Derfor skal den fortælles. I første omgang vil områdets mange gæster kunne informere sig om historien ved den nu nedbrudte Blochsgård, der lå i krydset ved Kærgårdvej og Filsøvej. På lidt længere sigt er det håbet, at disse formidlingstavler også vil kunne placeres på valgte steder på Forsvarets område.

Tak til Egon Lausen, Grærup, Jørgen Vind, Vejle, Irene Kyndesen, Bramming, Anne Kathrine Haahr, Ølgod, Henrik Præstholm, Ribe, Anette Gori, Esbjerg og Ole Kiilerich Christensen, Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

John V. Jensen kan kontaktes på jjv@vardemuseum.dk

Noter

1. Skulle man være interesseret i at læse mere om historien om Ekspropriationen af Eventyrets Land, kan man finde mere på danmarkshistorien.dk, *1001 fortællinger om Danmark* eller læse artiklen John V. Jensen: Vil man målet, må man også ville midlerne... *Landbohistorisk Tidsskrift* 2015, som også findes i en kortere version med samme titel i *opdatering* 2014.
2. Avisudklip fra *Vestkysten* 26.8.1969 fundet i Ribe Amtskommune Fredningsplansudvalg, Journalsager 1, 1960-70, Rigsarkivet, Viborg. Artiklen er også optrykt i Lydik Andreas Lehnemann: *Ekspropriationen af Eventyrets Land*. Breve, udklip, m.v. 2. del. Tarm 1977, s. 132.
3. Brev af 19. august 1969 fra Forsvarets Bygningstjeneste til landinspektør Gert Alsted og Amsarkitekt Thermansen. Underskrevet oberstløjtnant Ole Hansen. Emne: Oksbøl Skydeterræn udvidelse. Ribe Amtskommune Fredningsplansudvalg, Journalsager 1, 1960-70. Rigsarkivet, Viborg.
4. Folketingstidende 116. årgang, tillæg, bilag 72 fra Forsvarsministeriet af 4. november 1964 spalte 757-58.
5. Bilag til brev af 19. august 1969 fra Forsvarets Bygningstjeneste til landinspektør Gert Alsted og Amsarkitekt Thermansen. Underskrevet oberstløjtnant Ole Hansen. Emne: Oksbøl Skydeterræn udvidelse. Ribe Amtskommune Fredningsplansudvalg, Journalsager 1, 1960-70. Rigsarkivet, Viborg.
6. Se evt. Generel landskabsplan for Ribe Amt fra 1970.